

מאמר מקורי

הפער הדיגיטלי כפער חברתי, האומנם? אי-שוויון בנגישות לאינטרנט ובשימוש בו בקרב מהגרים בחברה הישראלית

סבינה ליסיצה וסבטלנה צ'אצ'אשוילי-בולוטין*

תקציר

השימוש באינטרנט התפשט ברחבי העולם בעשור האחרון. אחד הרווחים שמשתמשי האינטרנט המיומנים מפיקים ממנו הוא יכולת התעדכנות מהירה מבעבר, והודות לכך – גם סיכויי התקדמות (בתחומים המעניינים אותם) גבוהים מבעבר. מטרת המחקר היו לבחון את הפערים הדיגיטליים בין עולים מחבר העמים, מאתיופיה וממדינות המערב ובין האוכלוסייה הישראלית הוותיקה, לאתר את הגורמים הקשורים לפערים אלה ולאפיין את הקשר בין הפערים הדיגיטליים ובין הריבוד החברתי. המחקר נערך על סמך נתוני הסקר החברתי השנתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אשר נאספו בראיונות פנים אל פנים במהלך השנים 2008 ו-2009 בקרב 10,337 יהודים בגילי העבודה (20-65). ממצאי המחקר הצביעו על כך שבשימושים האינסטרומנטליים (שליחה וקבלה של דואר אלקטרוני, חיפוש מידע, ביצוע תשלומים וקנייה מקוונת) יש יתרון לעולי המערב ולישראלים הוותיקים בהשוואה לעולי חבר העמים ולעולי אתיופיה. שליטה בשימושים אלה מהווה מקור חשוב להגדלת ההכנסה, מלבד הגורמים הסוציו-דמוגרפיים הקלסיים, כגון השכלה, ולכן אי-שוויון במיומנות בשימושים אלה

* ד"ר סבינה ליסיצה (sabinal@bezeqint.net) היא מרצה במרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון. ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשוילי-בולוטין (svetachb@gmail.com) היא מרצה במרכז האקדמי רופין.

תאוריית הפצת החידושים בהקשר השימוש באינטרנט
 תאוריית הפצת החידושים של רוג'רס (Rogers, 1995) מציגה תהליך של הפצת החידוש ושל אימוצו. התאוריה מצביעה על שלושת המשתנים המשפיעים על אימוץ או על דחייה של טכנולוגיות חדשות ברמות האינדיבידואלית והקבוצתית: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הפרט (כגון מצב סוציו-אקונומי), גורמים חברתיים (נורמות) וגורמים טכנולוגיים (מורכבות החידוש). על פי תאוריה זו, "חידוש" הוא כל רעיון חדש של אדם או של קבוצה. במחקרנו הוגדרו עצם הגישה לאינטרנט והשימושים השונים בו כ"חידושים" כמונחים של רוג'רס.

להמחשתה של "הפצת החידושים" השתמש רוג'רס במונח "שיעור האימוץ" (rate of adoption), המתאר את המהירות היחסית שבה קבוצה מאמצת רעיון חדש, והציע חמש קטגוריות של מאמצי חידושים בהתאם לזמן שחלף מרגע המצאתו של החידוש ועד לרגע אימוצו. לפי חלוקתו, 2.5% מן האוכלוסייה הם "חודשים" (innovators), 13.5% הם "מאמצים מוקדמים" (early adopters), 34% מהווים "רוב מקדים" (early majority), 34% הם "רוב מאחר" (late majority), ו-16% הם "משתתפים" (laggards).

הפצת החידוש מתרחשת בחברה נתונה בעלת ערכים ונורמות חברתיות, והחלטת הפרט בנוגע לקבלה או לדחייה של החידושים מושפעת מן הסביבה התרבותית-חברתית שבה הוא חי. רוג'רס טוען שהמאפיינים התרבותיים של החברה, כגון שמרנות, דתיות וליברליות, משפיעים על אימוץ החידושים יותר ממאפייני הפרט, כגון גיל והשכלה. לטענתו בעלי מעמד סוציו-אקונומי גבוה מאמצים חידושים מוקדם בהשוואה לבני מעמד נמוך מהם.

גנאים, רפאלי ועזאזיה (2009) אספו מידע על אודות נגישותן של החברה הערבית ושל החברה היהודית בישראל לאינטרנט בשנים 2004-2006 והסבירו את חירותן של האינטרנט למגור הערבי כאמצעות תאוריית הפצת החידושים. הואיל ומידת הנגישות לאינטרנט עלתה מאז באופן ניכר, גדלה מאוד החשיבות שיש לייחס למיומנויות השימוש בו שרכשו הגולשים בכל הקשור להם ולחייחם. גם במחקר הנוכחי השתמשנו בתאוריית הפצת החידושים כדי להסביר את ההבדלים שבין האוכלוסיות השונות (ותיקים וקבוצות המהגרים השונות) על סמך עקרונות ההפצה של רוג'רס, אגב הדגשת מגוון השימושים האינטרנטיים.

הפער הדיגיטלי
 על פי הגדרתו של מלמד (2006), "פער דיגיטלי" נוצר בין מי שיש לו גישה לטכנולוגיות מידע ותקשורת והוא יודע להשתמש בהן ולנצל לטובתו, ובין מי שאין לו גישה לטכנולוגיות אלה והוא אינו יכול או יודע להשתמש בהן לתועלתו.

עלול לשמר או אף להגדיל את האי-שוויון החברתי-כלכלי בעולם הלא וירטואלי. בנוגע לשימושים הכידוריים (השתתפות בפורומים, בקבוצות דיון ובמשחקים וכן הורדת תכנים) נמצא יתרון קל לעולי חבר העמים ולעולי המערב בהשוואה לותיקים ולעולי אתיופיה. לשימושים מסוג זה נמצא קשר שלילי עם ההכנסה. על סמך ממצאי המחקר אפשר להמליץ אופטימיות על התערבות מכוונת (השקעה, חינוך וכדומה) לשם סגירת הפערים בשימושים האינטרנטליים בין הקבוצות השונות, וזאת כדי לצמצם את הפערים החברתיים והכלכליים ביניהן.

מבוא

פריצתו של האינטרנט כמארג כלל עולמי (World Wide Web) בשנות התשעים המאוחרות הקלה משמעותית את הגישה לידע ולמידע. תקופה זו, שבה עלה מספר המחשבים המחוברים לרשת במידה ניכרת ובקצב מואץ (טוקטלי, 2000; קארי, 1996), החלה את המהפכה הדיגיטלית של ימינו. התמטותה של היררכיית המידע, שעד לימי האינטרנט היה מבוזר באופן בלתי שוויוני, שקיפותו של האינטרנט וכן קלות העברתו הרו-כיוונית לכל מקום ובכל זמן החלו לבנות כלי רב-עוצמה ליצירת קשרים חברתיים ועסקיים, להשגת מידע. להתמחות בקלות, לפיתוח עצמי, לקבלת החלטות מורכבות, למעורבות אורחית ופוליטית כאמצעות קהילות מקוונות ועוד (Boase, Horrigan, Wellman & Rainie, 2006; Turow, 2003).

הפער הדיגיטלי הוא תופעת לוואי חברתית הנלווית לעידן המידע. באופן פרדוקסלי האינטרנט, שהוא בין השאר אמצעי טכנולוגי המאפשר קירוב אנשים, מהווה בעצמו חומה לריבוד ולהפרדה של אוכלוסיות, בין כאלה שיש להן הנגישות אליו והמיומנויות הנדרשות לרכוש ידע בזכותו, ובין כאלה שאין להן כל זאת (קונפורטס, 2010). המיומנויות הדיגיטליות וההשכלות החברתיות והכלכליות הנגזרות מהן רלוונטיות במיוחד למהגרים. למרות שהאינטרנט פורץ גבולות גאוגרפיים, השימוש האפקטיבי בו כרוך בשליטה בשפה ובקוראים התרבותיים המקומיים. לפיכך המהגרים אמורים להתאים את ההון האנושי שלהם לדרושותיה של מדינת היעד. אוריינות דיגיטלית גבוהה עשויה לתרום לצמצום הפערים החברתיים-הכלכליים, ואילו אוריינות דיגיטלית נמוכה עלולה לגרום להרחבתם. מטרת המחקר הנוכחי היא אפוא לבחון את הפערים הדיגיטליים בישראל בין קבוצות עולים מחבר העמים, מאתיופיה וממדינות המערב ובין האוכלוסייה הוותיקה בחברה הישראלית, לאתר את הגורמים הקשורים לפערים אלה ולאפיין את הקשר בין הפערים הדיגיטליים ובין המבנה הריכוזי החברתי.

לגלוש באינטרנט, להשתמש באינטרנט מהיר ולבלות ב"און-ליין" יותר מאנשים פחות משכילים מהם (Celeste, DiMaggio, Hargittai, 2008; Buente & Robbin, 2003; DiMaggio & Hargittai, 2004; Robbin, 2004; Shafer, 2004). בעלי השכלה גבוהה מאופיינים בדרך כלל לא רק באמצעים הכלכליים המאפשרים להם לרכוש מחשב אישי ואינטרנט מהיר (Center for the Digital Future, 2007), אלא גם כבעלי כישורים נוספים המאפשרים להם להפנים ולנתח מידע אינטרנטי כיעילות רבה יותר מזו של בעלי השכלה פחותה מהם (Losh, 2010).

אזור המגורים: במחקר שנערך בארצות הברית נמצא שלתושבי המרכז יש יתרון בנוגע לשיעורי הנגישות, לבעלות על אינטרנט מהיר ולמגוון השימושים הדיגיטליים בהשוואה לתושבי הפריפריה (Straubhaar, LaRose, Gregg, Strover, 2007).

מגור: קופר (Cooper, 2006) מנתח גישה לטכנולוגיות מתקדמות בעשרים השנים האחרונות ומראה יתרון לגברים מכל הגילים בנוגע לנגישות למחשב ולאינטרנט, בהשוואה לנשים. יתרון זה הוסבר באמצעות סטראטיגיה מגדריים כחברה, המייחסים בראש ובראשונה לגברים גישה לטכנולוגיות מתקדמות. אולם במרוצת הזמן ההבדלים המגוריים נעלמים בקרב בעלי סטטוס סוציו-אקונומי גבוה, והם הולכים ומצטמצמים בהדרגה בקרב בעלי סטטוס סוציו-אקונומי נמוך. כשנים האחרונות ניכרו עלייה במספר הנשים בעלות השכלה אקדמית, עלייה בשיעור השתתפותן בשוק העבודה ועלייה בתעסוקה במקצועות מדעי החיים והבריאות, הדורשים שליטה טובה בטכנולוגיות מתקדמות. כל אלה תרמו לסגירת הפערם הדיגיטליים שהתהוו מטעמים מגדריים (Losh, 2010). עם זאת, שני המגורים משתמשים באינטרנט לצרכים שונים: גברים נוטים להיחשף לחדשות, לחפש מידע בתחום הפיננסי ובתחומים הקשורים לתעסוקה שלהם ולגלוש לצורכי בידור, יותר מנשים; ואילו נשים נוטות לבקר באתרים בנושא בריאות ודת, יותר

מגברים (Fallos, 2005).

הגיל: מחקרים מצאו קשר שלילי בין גיל ובין גישה לאינטרנט (Losh, 2010). יתור על כן, השימושים של המשתמשים הצעירים באינטרנט מגוונים מאלה של המשתמשים המבוגרים, ויש בשימושיהם של הצעירים דגש ברור במדיה החברתית, המסייעת להם להתפתח מבחינה רגשית באמצעות קבלת עצות לפתרון בעיות ואף באמצעות יצירת קשרים רומנטיים ברשת (Robinson, 2010; Losh, 2010).

שימושים אלה מעניקים לצעירים יתרון בהשוואה למי שאינו משתמש בטכנולוגיה זו.

גם במחקרים מקומיים נמצא כי בישראל קיימת הפיפה בין פער דיגיטלי ובין פערים סוציו-אקונומיים הקשורים להשכלה, להכנסה, למוצא האתני, ללאום, לרמת הדתיות ולאזור המגורים. הקבוצות בעלות שיעורי גלישה גבוהים יותר

כיום נהוג לסווג את הפער הדיגיטלי בשני דרגות אי-שוויון: האחת מבחינה בין המחברכים לאינטרנט ובין אלה שאינם מחוברים לו, והאחרת מאפיינת את רפטי הגלישה של האוכלוסייה המחוברת לאינטרנט, ובה גם נמדדים סוגים שונים של שימושי כמדיה זו (Robinson, 2003; Hargittai, 2001; DiMaggio & Hargittai, 2003).

דימג'יו והרג'יטאי (DiMaggio & Hargittai, 2001) ניסחו שלושה מדדים המשפיעים על התועלות המופקות מסוגי השימוש ברשת: איכות הציוד והתשתית המאפשרת את עצם הנגישות לאינטרנט, עצמאות המשתמשים בתפעולו של הציוד וכן יכולת ההתמודדות שלהם עם מורכבות הידע המאוחסן באינטרנט ועם סוגי האתרים שבהם הם גולשים. מדדים אלה, לדידם, משפיעים ישירות על יכולתם של הגולשים להשיג מידע איכותי, לעבדו ולעשות בו שימוש לצורכיהם. מדדים נוספים המשפיעים על קיומו של פער דיגיטלי הם מחסור במשאבים כלכליים (של הפרט או של הקהילה) ותפיסות חברתיות שמרניות (גולדשמיט, 2010).

מחקרים במדינות העולם השונות, שהתמקדו במדידת הפער הדיגיטלי, מצביעים על קשר בין נגישות לאינטרנט ומיומנויות הגלישה ובין המשתמשים הבאים: ההשתתפות האתנית, מידת הדתיות, ההשכלה, אזור המגורים, המגדר והגיל (Chinn & Fairlie, 2003; Hargittai, 2004; Rainie, 2004; Reddy & Bell, 2003).

ההשתתפות האתנית: בארצות הברית שיעורי הנגישות לאינטרנט ומגוון השימושים בו בקרב אפרו-אמריקאים והיספנים נמוכים בהשוואה ללבנים וליצאי מדינות אסיה (Losh, 2010), ושיעורים נמוכים אלה קשורים לרמה הסוציו-אקונומית הנמוכה של שתי הקבוצות הראשונות (Greenstein & Prince, 2006).

אולם כאשר נלקח בחשבון משתנה ההשכלה, ההבדלים האתניים נעלמים, ואכן בקרב בוגרי מכללות מקבוצות אלה שיעורי הנגישות לאינטרנט דומים לאלה של בוגרים מקבוצות אחרות (Livingston, 2007; Fox & Livingston, 2007).

מידת הדתיות: קהילות דתיות ומסורתיות ברחבי העולם נוקטות חשדנות כלפי טכנולוגיות התקשורת, וחשדנות זו משקפת במידה רבה את העימות המתבקשת בין הערכים המסורתיים ובין המודרנה. הדבר כא לדי ביטוי בשני חששות עיקריים: החשש מפני הפלטרמה הטכנולוגית המאפשרת את כניסתם של תכנים לא רצויים, שאינם עולים בקנה אחד עם ערכיה ועם אמונתיה של הקהילה ולפיכך מאיימים עליה (Stout & Buddenbaum, 1996), והחשש מפני פגיעה באורח החיים של הקהילה בשל שיבוש הסדרים החברתיים והתקשורתיים המסורתיים (Zimmerman-Umbel, 1996).

ההשכלה: משתנה זה אוחד בספרות המחקר בתור המובא החשוב ביותר של אימוץ הטכנולוגיות החדשות. משכילים נוטים להיות בעלי מחשבים ביתיים,

שוויון הודמנויות תעסוקתי ובעיות חברתית מוגבלת (DiMaggio & Bonikowski, 2008). כל טכנולוגיה ממוחשבת חדשה הנשמעת בחברה יוצרת ביקוש לעובדים מוכשרים ומיומנים בתחומי המחשב והאינטרנט, ובכך היא יוצרת אי-שוויון תעסוקתי ביחס לקהילות שנגישותן לתחומים אלה פחותה מזו של אחרות (DiMaggio, Hargitai, Celeste & Shafer, 2004).

בהקשר זה נשאלת שאלה: האם ההתפשטות של הטכנולוגיות החדשות בכלל ושל האינטרנט בפרט בחברת היעד תורמת להשתלבות מהירה של מהגרים בחברה זו, או היא מעמיקה דווקא את הפער ההתחלתי בינם ובין הוותיקים? כאמור, מהגרים אמורים להתאים את הוון האנושי שלהם. הכולל השכלה, מיומנויות מקצועיות, שליטה בשפות שניצר במדינת המוצא אינו מקדם את המהגרים במדינת היעד, ולכן הוון האנושי שניצר במדינת המוצא אינו מקדם את המהגרים במדינת היעד במידה שלא הצליחו להתאימו לדרושות המשק המקומי (Goldmann, Sweetman, 2011 & Wärman). לפיכך מי שמצליח לשמור על מקצועו גם כארץ היעד (שם), ללמוד או להסתגל לטכנולוגיות חדשות (De la Fuente & Ciccone, 2002), עשוי להצליח בתחום התעסוקתי יותר ממי שלא השכיל לעשות זאת. בנוסף לכך מאחר שהקשרים החברתיים של מהגרים מוגבלים, שימוש באינטרנט עשוי להרחיב קשרים אלו ולפתוח בפניהם הזדמנויות חברתיות ותעסוקתיות חדשות.

מהגרים בישראל

ישראל היא מדינת הגירה, ואוכלוסייתה מורכבת מגלי מהגרים יהודיים (העולים) וזכאי חוק השבות אשר מגיעים אליה ממקומות שונים בעולם. מאמר זה מתייחס לגלי העלייה שהגיעו לישראל החל בסוף שנות השמונים של המאה העשרים מחבר העמים, ממדינות המערב ומאתיופיה.

העולים מחבר העמים

מאפיין חשוב של גל העלייה מחבר העמים בשנות התשעים הוא היקפו הגדול במונחים מוחלטים (כמיליון אנשים) ויחסיים לגודל האוכלוסייה היהודית בישראל (כ-17% מן האוכלוסייה היהודית) (סקרין, 2012). לצד משקלה הכמותי הנרחב של עלייה זו יש לציין את מאפייניה הייחודיים, אשר באים לידי ביטוי ברמה גבוהה של השכלה ובשיעור גבוה של בעלי מקצועות אקדמיים, חופשיים וטכניים. קרוב ל-40% מעולי חבר העמים (בני 20 ומעלה) הנם בעלי תואר אקדמי, בהשוואה ל-25% באוכלוסייה היהודית הוותיקה; כרבע מבעלי התואר האקדמי החיים בישראל בשנת 2009 הם עולים שהגיעו בגל העלייה מברית המועצות לשעבר

מאופיינות בהשתייכות למגזר היהודי, בהשכלה ובהכנסה גבוהות יותר מאחרות, במידת דתיות נמוכה מאחרות ובמגורים במרכז (לעומת הפריפריה) (מורחי, נחמן והצ'רנוב, 2005; Lev-On & Lissitsa, 2010; Avidar, 2009).

הכדלים בדפוסי השימוש באינטרנט באים לידי ביטוי גם בקבוצות גיל שונות. דפוס השימוש של הקהילה המבוגרת למשל אינו ששיר ומגוון כדפוסי הגלישה של בני הנוער. נמצא כי הקהילה המבוגרת בישראל משתמשת באינטרנט בעיקר לצרכים אינפורמטיביים ספציפיים, כגון התעככות בחדשות, בתיירות וכברייאות. לעומת זאת, בני הנוער עושים שימוש מגוון בהרבה באפשרויות השונות שמציע להם האינטרנט: הם שולחים מסרונים, מעדכנים סטטוסים בפייסבוק, משתמשים בשירותי צ'ט ואף בשירותי טלפון אינטרנטיים, וכל זאת הרבה יותר מן המבוגרים מהם (גולדשמיט, 2010). אמנם מחקרים בישראל מצאו ששיעורי הגלישה של גברים והשימושים השונים שלהם באינטרנט גדולים בהשוואה לנשים, אולם ההבדלים המגדריים משמעותיים פחות בהשוואה להבדלים של הגיל, מידת הדתיות וההשכלה (למ"ס, 2010; Lev-On & Lissitsa, 2012).

השפעות הפער הדיגיטלי על הריבוד החברתי

קיימות גישות שונות בנוגע להשפעת הפער הדיגיטלי על הריבוד החברתי. אנדרסון ואחרים (Anderson, Bikson & Law, 1995) העריכו כי האינטרנט יפחית את האי-שוויון בין אנשים באמצעות הגדלה של מידת הנגישות למידע, שכן נגישות זו תגביר את יכולתם של גברים ושל נשים בעלי הכנסה נמוכה לצבור הון חברתי ולהתחרות על משרות איכותיות בפרט ותשפר את סיכוייהם לנצל הזדמנויות בחיים בכלל. הסביבה הדיגיטלית עשויה אפוא להעניק למשתמשים בה אפשרות לצאת ממעגל הנחשלות, בין השאר באמצעות ניצול האפשרות ללמוד "מרחוק" וכלי מגבלות זמן (וילכה, 2007).

בנוסף לכך השימוש ברשתות החברתיות באינטרנט עשוי גם לסייע לאנשים בתהליך החיפוש והמציאה של תעסוקה (Lin, 2001). כך לדוגמה, משתמשים באינטרנט יכולים להפש עבודה ב"מודעות דרושים" או לפרסם את קורות החיים שלהם; הפעילויות המקוונות תורמות לעובדים בהרחבת קשרי התעסוקה שלהם דרך הרשתות החברתיות, והדבר עשוי לזמן להם הזדמנויות תעסוקה נוספות וכלתי פורמליות, מחוץ למקום עבודתם הנוכחי ואף מתוכו (Fountain, 2005; Hampton & Wellman, 2000).

מנגד, יש מחקרים המצביעים על התרחבות דווקא של הפערים בעידן התקשורת הדיגיטלית. הפער הדיגיטלי בא לידי ביטוי ביכולת השתכרות מוגבלת של אוכלוסיות חסרות נגישות למידע מקוון או חסרות כישורי גלישה, בחוסר

וספרדיות, והם בעלי השכלה על-תיכונית (שם). מן הנתונים עולה כי שיעור בעלי 16 שנות לימוד ומעלה בקרב עולי מדינות דוברות אנגלית עומד על 64% לעומת 25% בקרב כלל היהודים (גנירין ורוזנבאום-תמרי, 2008). לעולי המערב המבוגרים 17 שנות השכלה בממוצע, ובהם שיעור גבוה מאוד של בעלי תואר אקדמי בקרב שני המגדרים (66.5% בקרב נשים, 55.2% בקרב גברים) (שם). חשוב לציין כי לעולים דוברי האנגלית יתרון ניכר ומשמעותי בשוק העבודה, המצריך כיום שליטה בשפה זו. משום כך הם גם יכולים להתנהל בסלקטיביות יותר מאחרים ולבחור עבודה כשכירים או עבודה כעצמאים במדינת היעד. הכנסתם הממוצעת של עולי המערב מתקרבת לזו של כלל האוכלוסייה, ולעיתים אף עולה עליה (Amit, 2012).

העולים מאתיופיה
 עולים ממוצא אתיופיה הגיעו לישראל בשני גלים מרכזיים: בשנות השמונים עלו לישראל כ-17,000 יהודים, מתוכם כ-6,700 ב"מבצע משה" (מנובמבר 1984 עד ינואר 1985); בשנות התשעים הגיעו ארצה עוד כ-40,000 עולים, מתוכם כ-14,000 ב"מבצע שלמה" (מאי 1991). עד אז זכו יהודי אתיופיה ליחס אמביוולנטי ממדינת ישראל בשל יהדותם שהייתה שנויה במחלוקת (הבוקן, 2001). כיום מספרם של יוצאי אתיופיה בישראל עומד על 105,500 נפש (כ-1.86% מן האוכלוסייה היהודית בארץ) (רגבי, גולדשמידט וגליקמן, 2011). קליטתם של עולי אתיופיה בארץ התרחשה בזמן שהחברה הישראלית ניצבה בפני שינויים חברתיים, כלכליים ומדיניים מהותיים: גל העלייה ממדינות חבר העמים, רמת אבטלה גבוהה, התרחבותם של פערים חברתיים וגידול בהיקף העוני. מגמות אלו השפיעו על מצבם של יוצאי אתיופיה ועל התנאים שהם נדרשו להתמודד עמם בתהליך קליטתם בארץ (שפרמן, 2008).

בהשוואה לקבוצות עולים אחרות התאפיינו יוצאי אתיופיה בהון אנושי דל: רבים מהם היו חסרי השכלה, רובם עסקו בחקלאות טרם עלייתם ארצה, והיכרותם עם מסגרות חינוך והעסקה בחברה מודרנית, כמו גם עם אמצעי טכנולוגיה בסיסיים, כדוגמת מוצרי חשמל, מערכת סניטציה וביוב, מים זורמים וטלפון, הייתה מצומצמת (שבתאי, 2001). בנוסף למהפכניים המוגדרים שהוצגו לעיל, המקשים את ההשתלבות ממילא, שבתאי טוענת כי גם התרבות האתנוצנטרית הישראלית יצרה קשיים רבים בהשתלבותם של יוצאי אתיופיה בתעסוקה, חברה, חינוך ותרבות.

דוח בנק ישראל כדבר השתלבותם של עולי אתיופיה בחברה הישראלית הותיקה מציין פערים גבוהים בינם ובין חברה זו: בשנת 2005 היתה רמת

מאז 1990 (קרוב ל-260,000, מתוכם כ-140,000 בעלי תואר שני או שלישי) (שם). כ-30% מעולי חבר העמים היו, לפני עלייתם לארץ, בעלי מקצועות אקדמיים ומדעיים, וכשליש מהם היו בעלי מקצועות חופשיים וטכניים.

אמנם כניסת העולים מחבר העמים אל זירת התעסוקה הייתה תהליך מהיר יחסית לזה של עולים אחרים, ונמצא כי תוך שנתיים-שלוש השתתפו עולים אלה בכוח העבודה הישראלי בשיעורים דומים לאלה של האוכלוסייה היהודית הוותיקה, ולעיתים אף בשיעורים גבוהים משלה. ועם זאת, והגם שחלק ניכר מן העולים המועסקים נקלטו במקצועות אקדמיים ומדעיים ובמקצועות טכניים וחופשיים, אפשר להצביע על שיעור משמעותי של עולים שלא הצליחו להשתלב במקצועותיהם (שם).

שביעות הרצון הנמוכה שלהם מהשתלבותם בתחום התעסוקתי הרצוי, תחרות חריפה ביניהם ובין האוכלוסייה הוותיקה וזיקתם העמוקה לתרבות המוצא שלהם (ליסיצה, 2006) – כל אלה גרמו לחיכוכים בין יוצאי חבר העמים ובין הישראלים הוותיקים בחברה המקומית (ליסיצה ופרס, 2000). ואכן, סקרים ופרסומים בתקשורת הישראלית בשנות התשעים מעידים על התפתחות סטראוטיפים שליליים בקרב הציבור הישראלי כלפי עלייה זו (שוורצלד וטור-כספא, 1997). סטראוטיפים המגבירים ומצדיקים את המרחק החברתי ביחסים הבין-קבוצתיים. מרחק זה מתבטא, בין השאר, ברשתות חברתיות בשנות התשעים, שהיו כמעט בלעדיות לעולי חבר העמים. שילוב תנאים ייחודיים אלה חולל התפתחות אוטונומית ומהירה של "קהילה רוסית" בישראל, קהילה המשתלבת או המעוניינת להשתלב בזירת התעסוקה בחברה הישראלית מצד אחד, אך מתבלטת ממנה בתרבות, בכידור וכיחסי חברות קרובים מצד אחר (ליסיצה, 2006).

העולים ממדינות המערב

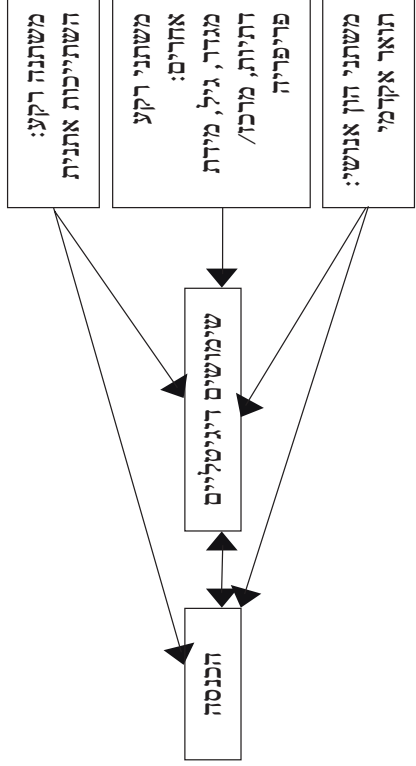
נהוג להכליל בפלח עולי המערב את המהגרים ממערב אירופה ומצפון אמריקה – ובעיקר מצרפת, מקנדה, מבריטניה, מאורגנטינה ומארצות הברית. הגעתם של עולי המערב ארצה היא לרוב מבחירה ולא מכורח (Amit, 2012). חלקם הגדול של עולי המערב עלה לישראל בגלל מניעים אידאולוגיים: ציונות ודתיות. מדובר במיוחד בעולים מצרפת ומארצות הברית, המוצאים בישראל את המקום האולטימטיבי לניהול חיים יהודיים באווירה רוחנית מתאימה או להגשמת החזון הציוני, והדבר מהווה בעבורם גורם משיכה. רק חלקם הקטן של עולים אלה הגיע ארצה בשל חוסר ביטחון כלכלי (שם).

כדומה לעולים מחבר העמים, גם העלייה מארצות המערב מאופיינת בהון אנושי גבוה. מרבית העולים מגיעים ממשפחות דוברות אנגלית, צרפתית

על סמך שאלות מחקר אלה נבנה המודל המחקרי הבא.

מודל המחקר

בשלב הראשון נבדוק את הקשר בין ההשתייכות האתנית ובין השימושים באינטרנט לסוגיהם, תוך כדי פיקוח על משתני הרקע ועל משתני ההון האנושי. בשלב השני נבדוק את הקשר בין שימושי האינטרנט ובין הפערים הכלכליים. אמנם המודל המוצע מציג קשר דו-כיווני בין ההכנסה ובין השימושים הדיגיטליים, אולם במסגרת המחקר הנוכחי נבדוק רק כיוון אחד של קשר: אפקט השימושים הדיגיטליים על ההכנסה.

השערות המחקר
 על סמך המודל המוצע ולאור סקירת הספרות אפשר לשער את ההשערות הבאות:

- השערה 1: ימצאו הבדלים בין קבוצות העולים ובין הוותיקים, כך ששיעורי השימוש באינטרנט בקרב יוצאי אתיופיה יהיו נמוכים בהשוואה לשאר הקבוצות.
- השערה 2: למשתנים הסוציו-דמוגרפיים ימצא אפקט על הנגישות לאינטרנט ועל השימושים השונים בו, בהתאם לספרות המחקר:
- השערה 2.1: שיעורי הנגישות לאינטרנט והשימושים השונים בו בקרב גברים יהיו גבוהים בהשוואה לנשים.

ההשכלה של יוצאי אתיופיה נמוכה יחסית לחברה המקומית, שכן כ-40% מיוצאי אתיופיה בגילי העבודה סיימו לכל היותר בית ספר יסודי; בשנת 2005 היו שיעורי ההשתתפות של יוצאי אתיופיה בגילי העבודה בשוק התעסוקה נמוכים בהרבה מאלה של החברה המקומית (כ-66% לעומת 82% בקרב הוותיקים), ושיעורי האבטלה שלהם היו גבוהים בהרבה (13%) מאלו של כלל היהודים הוותיקים (8%). ומאחר ששמירה על המקצוע מארץ המוצא הוכחה כאחד הגורמים המשפיעים ביותר על הצלחת הקליטה (Warman & Sweetman, 2011), נשארה קהילה זו חסרת אונים בתחום הכלכלי-תעסוקתי; בגלל רמות נמוכות של השכלה ומיומנות מקצועית חלק נכבד מיוצאי אתיופיה הועסקו כעובדים בלתי מקצועיים (בשנת 2005 הכנסתם ברוטו הייתה 4,747 ₪ בהשוואה ל-9,454 ₪); ולבסוף, מרבית העולים מאתיופיה התיישבו בשכונות מצוקה ספורות, בעיקר בערים במרכז הארץ ובמחוז הדרום (דוח בנק ישראל, 2012).

שילוב המאפיינים הללו של עולי אתיופיה גרם לכך שגם כיום, כשני עשורים לאחר העלייה ההמונית, רבים מהם טרם השתלבו בחברה הישראלית, וגם ברור השני של עולים אלה נשמרים פערים סוציו-חברתיים ביחס לוותיקים (שבתאי, 2001; סמיונוב, הברלפולד, רייכמן, בר-אל, אמית, היילברון וצ'אצ'אשווילי-בלוטין, 2010; שפרמן, 2008). על פי שבתאי (2001), בני הדרו השני לעלייה האתיופית תופסים את החברה הישראלית כגזענית, כקפיטליסטית וכסגורה, ולכן אין להם כל מוטיבציה לנסות לגשר על הפערים ביניהם וכינה או להיטמע בה. בני דור זה אינם אופטימיים לגבי העתיד, ובמקום לשפר את מצבם, הם מעדיפים להתבל בקהילתם ומאמצים לעצמם הרגלים חזן-תרבותיים המאפיינים תרבויות שחורות, כגון האזנה למוסיקת רגאיי או כילוי במועדונים על טהרת בני עדתם (שם).

המחקר

שאלות המחקר

- המחקר הנוכחי מבקש לבדוק את השאלות הבאות:
1. מהו היקף הפער הדיגיטלי בין האוכלוסייה הוותיקה ובין קבוצות העולים הנבחנות בחברה הישראלית?
 2. מהם המשתנים המנבאים את הפער הדיגיטלי בין קבוצות אלו?
 3. מהו הקשר בין הפער הדיגיטלי ובין הפער הכלכלי?

זה ארבע קטגוריות: 1 – חדר, 2 – דת, 3 – מסורת, 4 – חילוני; (1) מקום המגורים: במשתנה זה שתי קטגוריות: 1 – תושבי המרכז, 0 – תושבי הפריפריה. המשתנים התלויים: בהתאם לשאלות המחקר וכפי שהוצג במודל המחקר, המשתנים התלויים הם שלושה: (א) הנגישות לאינטרנט בשלושת החודשים האחרונים: במשתנה זה שתי קטגוריות: 1 – גלש באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים, 0 – לא גלש באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים; (ב) השימושים באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים: במשתנה זה שתי קטגוריות: 1 – השתמש באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים לצרכים שיופרטו בהמשך, 0 – לא השתמש באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים לצרכים אלה; (ג) רמת ההכנסה האישיה כחודש נטו: ההכנסה נמדדת בש"ח וממוקדת סביב ממוצע באוכלוסייה.

הממצאים

ראשית נציג את הממצאים התיאוריים בנוגע לנגישות לאינטרנט ולשימושים השונים בו בקרב הקבוצות האתניות השונות. לאחר מכן ננסה להסביר את פעי הנגישות והשימוש בעזרת משתני הרקע וההון האנושי. בשלב האחרון נבחן את אפקט הפערים הדיגיטליים על פערי השכר.

כי הנגישות הגבוהה ביותר היא בקרב עולי המערב, אחרים הוותיקים ועולי חבר העמים. שיעורי הנגישות הנמוכים ביותר נמצאו בקרב עולי אתיופיה.

השערה 2.2: ככל שהגיל עולה, כך יורדים שיעורי הנגישות לאינטרנט והשימושים השונים בו.

השערה 2.3: ככל שמידת הדתיות גדלה, כך יורדים שיעורי הנגישות לאינטרנט והשימושים השונים בו.

השערה 2.4: שיעורי הנגישות לאינטרנט והשימושים השונים בו בקרב תושבי המרכז יהיו גבוהים בהשוואה לתושבי פריפריה.

השערה 2.5: שיעורי הנגישות לאינטרנט והשימושים השונים בו בקרב בעלי תואר אקדמי יהיו גבוהים בהשוואה לחסרי תואר אקדמי.

השערה 3: השימושים השונים באינטרנט מעלים את רמת ההכנסה.

מתודולוגיה

מקור הנתונים ומאפייני המדגם: המחקר נערך על סמך נתוני הסקר החברתי השנת 2008 ו-2009 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס). הסקר החברתי נערך מדי שנה בשנה כמדגם שונה בכל שנה ושנה, והוא מספק מידע מעודכן על תנאי החיים ועל רווחת האוכלוסייה בישראל, כולל שימוש במחשב ובאינטרנט. עבורת השדה נערכה בין ינואר 2008 לדצמבר 2009 באמצעות ראיונות פנים אל פנים של מראיינים מטעם הלמ"ס עם הנסקרים. הראיונות נערכו בעברית, ברוסית ובערבית ונמשכו כשעה. במחקר זה נתייחס לאוכלוסייה היהודית בגילי 20-65 בלבד (גילי העבודה). המדגם כלל 10,337 יהודים בגילי העבודה, מתוכם 8,123 ישראלים ותיקים, 232 עולי מערב, 1,656 עולי חבר העמים ו-326 עולי אתיופיה. תיאור המדגם מוצג בלוח בנספח. להלן המשתנים הבלתי תלויים והמשתנים התלויים של הנסקרים.

המשתנים הבלתי תלויים: (א) ההשתייכות האתנית: במשתנה זה ארבע קטגוריות: ישראלים ותיקים (נולדו בישראל או עלו לפני 1989), עולי המערב (עלו אחרי 1989 ממדינות אירופה ואמריקה), עולי חבר העמים (עלו אחרי 1989 מברית המועצות לשעבר) ועולי אתיופיה (עלו מאתיופיה או הוריהם ילידי אתיופיה). בניגוד לשתי קבוצות העולים האחרות, שבהן רק העולים עצמם הגדרו "אוכלוסיית המחקר", לקבוצת עולי אתיופיה כ"אוכלוסיית המחקר" צורפו גם בני הדור השני בארץ. קבוצת הוותיקים מהווה קבוצת ההשוואה; (ב) המגדר: במשתנה זה שתי קטגוריות: 1 – גבר, 0 – אישה; (ג) הגיל: משתנה זה נמדד בשנים, נע בין 20 ל-65 וממוקד סביב ממוצע באוכלוסייה; (ד) התואר האקדמי: במשתנה זה שתי קטגוריות: 1 – בעל תואר אקדמי, 0 – אחר; (ה) מידת הדתיות: במשתנה

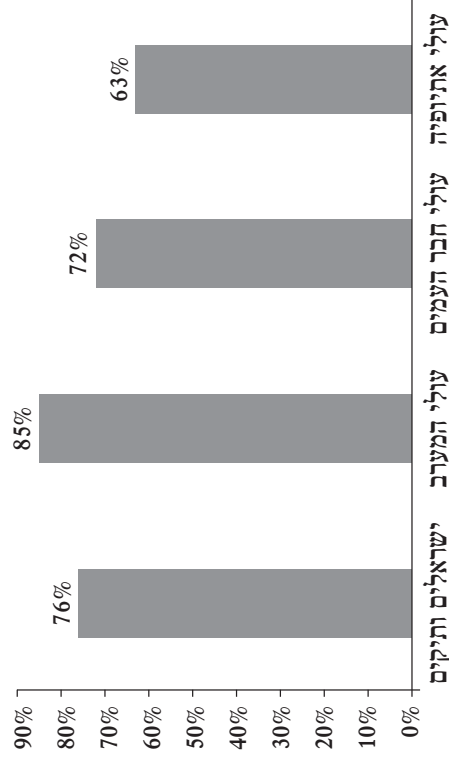
חי בריבוע	כלל המדגם	עולי אתיופיה	עולי חבר העמים	עולי המערב	ותיקים	
52.9**	25.1%	17.8%	19.0%	29.7%	26.5%	תשלום חשבונות
28.6**	23.4%	18.4%	19.4%	30.2%	24.3%	קנייה מקוונת

p<.01**

אפשר לראות כי קיימים הבדלים בשימושים הדיגיטליים בקרב הקבוצות האתניות השונות. ההבדלים הגדולים ביותר נמצאו בשימוש באינטרנט לשם השתתפות בפורומים ובקבוצות דיון; בשימוש לתכלית זו נמצא שאין הבדלים בין עולי המערב ובין עולי חבר העמים, ואין הבדלים בין עולי אתיופיה ובין הישראלים הוותיקים (53% מקרב עולי המערב משתתפים בקבוצות דיון בהשוואה ל-49% מקרב עולי חבר העמים, וכ-35% מקרב עולי אתיופיה נמקרב בישראלים ותיקים, $p<.01$). הממצאים מצביעים על כך שעולי המערב בולטים בשיעורי השימוש הגבוהים באינטרנט לחיפוש מידע בהשוואה לשאר הקבוצות, ואילו עולי אתיופיה מאופיינים בשיעורי השימוש הנמוכים ביותר בהשוואה לשאר הקבוצות (81% מקרב עולי המערב מחפשים מידע באינטרנט, לעומת 73% מקרב הישראלים הוותיקים, 69% מקרב עולי חבר העמים, ו-61% מקרב עולי אתיופיה, $p<.01$). מגמה דומה נצפתה למשל גם בנוגע לשימוש בדואר אלקטרוני, לקנייה מקוונת ולביצוע תשלומים. בנוסף לכך לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות בנוגע לשיעורי השימוש באינטרנט למסחרים.

הנתונים המוצגים בתרשים 1 ובלוח 1 לעיל מצביעים על כך שהשערה 1, לפיה ימצאו הבדלים בין קבוצות העולים ובין הוותיקים כך ששיעורי הנגישות לאינטרנט והשימוש בו בקרב עולי אתיופיה יהיו נמוכים בהשוואה לשאר הקבוצות, אוששה בנוגע לשיעורי הנגישות ואוששה הלכית בנוגע לשימושים. בניית מדדי השימושים המקוונים: במטרה לברוק אם אפשר לזהות קטגוריות כלליות בתוך שבעת השימושים הדיגיטליים שהוצגו לעיל, נערך ניתוח גורמים בשיטת Varimax עם רוטציה אורתוגונלית. בניתוח נמצאו שני גורמים. הגורם הראשון כולל תשלום חשבונות, קנייה מקוונת, שליחה וקבלה של דואר אלקטרוני וחיפוש מידע, והוא מסביר 29% מן השונות. גורם זה מייצג אפוא שימושים אינסטרומנטליים באינטרנט. הגורם השני כולל משחקים, השתתפות בקבוצות דיון והורדת תכנים, והוא מסביר 16% מן השונות. גורם זה מייצג אפוא שימושים בידוריים באינטרנט. כל הטעינויות היו מעל 40. שני הגורמים שהתקבלו בניתוח

תרשים 1: שיעורי הנגישות לאינטרנט בשלושת החודשים האחרונים

עולי אתיופיה עולי חבר העמים עולי המערב ישראלים ותיקים
 פערים דיגיטליים בשימושים השונים: מלוח 1 להלן עולה כי שימושי האינטרנט הנפוצים ביותר בקרב כלל האוכלוסייה הם חיפוש מידע ושליחה וקבלה של דואר אלקטרוני, ואילו השימושים הפחות נפוצים הם קנייה מקוונת ותשלום חשבונות.

לוח 1: שיעור המשתמשים בשימושים השונים באינטרנט בקרב קבוצות מוצא שונות, ממצאי חי בריבוע

חי בריבוע	כלל המדגם	עולי אתיופיה	עולי חבר העמים	עולי המערב	ותיקים	
14.7**	71.9%	61.3%	69.1%	81.0%	72.6%	חיפוש מידע
68.2**	67.5%	54.3%	62.6%	81.0%	68.7%	דואר אלקטרוני
28.5**	46.8%	47.2%	51.2%	57.3%	45.5%	הורדת תכנים
131.4**	37.6%	35.6%	48.6%	53.0%	35.0%	השתתפות בקבוצות דיון
3.7	29.5%	30.1%	31.0%	31.9%	29.0%	מסחרים

לוח 3: שימושים אינטרנטים ובידוריים בקרב קבוצות אתניות, ממוצע (סטיית התקן), F

F (df)	עולי אתיופיה	עולי חבר העמים	עולי המערב	ותיקים
24.7** (3:10,333)	1.5 (1.1)	1.7 (1.3)	2.2 (1.2)	1.9 (1.3)
23.0** (3:10,333)	1.1 (1.1)	1.3 (1.1)	1.4 (1.1)	1.1 (1.1)

p<0.05* p<0.01**

מלוח 3 אפשר לראות כי באופן כללי הנחקרים נוטים לנקוט במוצג 2-1.5 שימושים אינטרנטים (מתוך הארבעה שנבדקו) ושימוש בידורי אחד (מתוך השלושה שנבדקו). ממצאי ניתוח שונות חז-כיווני מצביעים על הבדלים מובהקים בין הקבוצות השונות בשימושים האינטרנטים והבידוריים, ובשני סוגי השימושים מובילים עולי המערב (אינטרנטים 2.2, בידוריים 1.4). בנוגע לשימושים האינטרנטים, הוותיקים נמצאים במקום השני (1.9), עולי חבר העמים במקום השלישי (1.7), ויוצאי אתיופיה במקום האחרון, כאשר הם נוטים פחות מכולם לנקוט בשימושים אלה (1.5) (**p<0.01). בשימושים הבידוריים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין עולי המערב ובין עולי חבר העמים, אשר נוטים לגלוש באינטרנט להנאה 1.4 לעומת 1.3 בהתאמה, כמו כן לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הוותיקים ובין עולי אתיופיה 1.1 ו-1.1 בהתאמה, (p>0.05).

מניתוח מקדמי המתאם של פירסון נמצא קשר חיובי מובהק בעוצמה בינונית-חזקה (r=0.57, **p<0.01) בין השימושים האינטרנטים ובין השימושים הבידוריים. כלומר ככל שהמרוויח נוטה להשתמש באינטרנט לצרכים האינטרנטים, כך הוא נוטה גם לגלוש לצרכים הבידוריים.

ניבוי הנגישות לאינטרנט: כדי לנבא לגישות לאינטרנט נערכה רגרסיה לוגיסטית בשלבים. בהתאם למודל המחקר וכדי לבחון את האפקטים המובחנים של כל אחת ואחת מקבוצות המשתנים הסוציו-דמוגרפיים, הוכנסו המשתנים למודל בשלבים. בשלב הראשון הוכנסו משתני ההשתייכות האתנית בלבד (דיכוטומיים), ובשלב השני נוספו המשתנים הבאים: המגדר, הגיל, מקום המגורים ורמת הדתיות. בשלב השלישי הוכנס למודל המשתנה תואר אקדמי.

עם השענויות של הפריטים ומקדמי המהימנות של הגורמים מוצגים בלוח 2 להלן.

לוח 2: ממצאי ניתוח הגורמים (טעינות הגורם)

מקום מהימנות	טעינות
1. שימושים אינטרנטים	.76
תשלום חשבונות	.71
קנייה מקוונת	.68
רואר אלקטרוני	.55
חיפוש מידע	.42
2. שימושים בידוריים	.63
משחקים	.77
השתתפות בקבוצות דיון	.65
הורדת תכנים	.64

מקדמי המהימנות בעבור השימושים האינטרנטים (אלפא קרוינברך = 0.76) והשימושים הבידוריים (אלפא קרוינברך = 0.63) מאפשרים לבנות מודלים לכל אחד ואחד משני עולמות תוכן אלה. מכיוון שהמשתנים המקוריים נמדדו בסולם דיכוטומי (0 – לא משתמש, 1 – משתמש), החלט לבנות מודל באמצעות סכימת השימושים מכל סוג וסוג. לפי שיטה זו נע סולם המודל של השימושים האינטרנטים בין 0 (לא השתמש בשום שימוש) ל-4 (השתמש בכל ארבעת סוגי הפעילויות בגורם 1). סולם המודל של השימושים הבידוריים נע בין 0 (לא השתמש בשום שימוש) ל-3 (השתמש בכל שלושת סוגי הפעילויות בגורם 2). לאורך הפרק נעשה השוואה כחך כל מודל בין הקבוצות השונות, ולא נעשה השוואה בין המודלים. ממוצעי מודלים אלה בקרב הקבוצות האתניות מוצגים בלוח 3 להלן.

אתיופיה, לטובת הוותיקים (מ $p < 0.01^{**}$, $b = -0.96$ אל $p < 0.01^{**}$, $b = -0.64$), ואילו הפער בין הוותיקים ובין עולי המערב נשאר על כנו, לטובת האחרונים. הפיקוח על רמת ההשכלה מגדיל את הפער בנגישות לאינטרנט בין העולים מחבר העמים ובין הוותיקים: הסיכוי של בעלי התואר האקדמי לגלוש באינטרנט גבוה פי תשעה בהשוואה לחסרי תואר אקדמי, כפיקוח על שאר המשתתפים. אפשר לראות כי ההשערות בנוגע לקשר בין המשתתפים הדמוגרפיים ובין הנגישות לאינטרנט אוששו, פרט להשערה 2.4, המתיחסת להבדלים בין תושבי המרכז ובין תושבי הפריפריה. סיכויי הנגישות בקרב הגברים, הצעירים, בעלי התואר האקדמי החילוניים נמצאו גבוהים יותר ביחס לאלה שאינם כאלה. למקום המגורים לא נמצא אפקט מובהק על שיעורי הנגישות לאינטרנט. כמו כן, מעיון במדדי טיב המודל אפשר לראות כי המשתתפים הסיצ'י-דמוגרפיים מסבירים כ-40% משונות המשתנה נגישות לאינטרנט ($R^2 = 0.39$ Nagelkerke).

ניבוי השימושים דיגיטליים בעזרת משתני רקע: כדי לנבא את שני הסוגים של השימושים הדיגיטליים (האינטרנט ומדיה חברתית) נערכו שתי רגרסיות ליניאריות בשלבים. בהתאם למודל המחקר, הכנסת המשתתפים הבלתי תלויים למודלים אלה נערכה באופן דומה לרגרסיה הלוגיסטית שהוצגה לעיל. לוח 5 להלן מסכם את הממצאים של שתי הרגרסיות.

לוח 5: ממצאי הרגרסיות לניבוי השימושים האינטרנט ומדיה חברתית והשימושים הכיוריים (מקדמי כטא)

	מודל 1		מודל 2		מודל 3	
	שימושים אינטרנט ומדיה חברתית	שימושים כיוריים	שימושים אינטרנט ומדיה חברתית	שימושים כיוריים	שימושים אינטרנט ומדיה חברתית	שימושים כיוריים
עולי המערב	0.03**	0.04**	0.04**	0.04**	0.03**	0.04**
עולי חבר העמים	-0.06**	0.05**	-0.11**	0.01	-0.13**	0.01
עולי אתיופיה	-0.05**	0.01	-0.06**	-0.02	-0.05**	-0.01
מגדר			0.10**	0.07**	0.12**	0.08**
גיל			-0.27**	-0.37**	-0.30**	-0.38**

לוח 4: ממצאי רגרסיה לוגיסטית לניבוי הגישה לאינטרנט

	מודל 1		מודל 2		מודל 3	
	Exp(B)	B	Exp(B)	B	Exp(B)	B
עולי המערב (קבוצה)	3.55	1.27**	3.67	1.30**	3.18	1.16**
עולי המערב	1.69	0.52**	2.41	0.88**	1.78	0.58**
עולי חבר העמים	0.28	-1.27**	0.40	-0.91**	0.76	-0.28**
עולי אתיופיה	0.38	-0.96**	0.37	-1.00**	0.53	-0.64**
מגדר	1.23	0.20**	1.15	0.14**		
גיל	0.93	-0.07**	0.94	-0.06**		
מקום מגורים	0.96	-0.04	1.03	0.03*		
מידת דתיות	2.11	0.75**	2.09	0.74**		
תואר אקדמי	9.15	2.21**				
Cox & Snell R Square		0.26		0.19		0.00
Nagelkerke R Square		0.39		0.29		0.00

$p < 0.05^*$ $p < 0.01^{**}$

כפי שאפשר לראות מלוח 4 במודל 1 הסיכוי לגלוש באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים לעומת הסיכוי לא לגלוש בו גבוה בקרב עולי המערב בכ-78% בהשוואה לוותיקים ($\text{Exp}(B) = 1.78$, $p < 0.01^{**}$). לעומת זאת, בקרב שאר קבוצות העולים הסיכוי לגלוש באינטרנט בשלושת החודשים האחרונים נמוך בהשוואה לוותיקים: בקרב עולי חבר העמים בכ-24% ($\text{Exp}(B) = 0.76$, $p < 0.01^{**}$), ובקרב עולי אתיופיה בכ-47% ($\text{Exp}(B) = 0.53$, $p < 0.01^{**}$).

בבחינת המשתתפים הסיצ'י-דמוגרפיים (כפי שצויה במודל 2 ומודל 3) גדלו הפערים בין הוותיקים ובין עולי חבר העמים, לטובת הוותיקים (מ $b = -0.28$, $p < 0.01^{**}$ במודל 1 אל $b = -1.27$, $p < 0.01^{**}$ במודל 3), ובין הוותיקים ובין עולי

הכידוריים והאינטרונומטליים באינטרנט אושו, פרט להשערה 2.4, המתחייבת למקום המגורים. משתני הרקע הנם בעלי אפקט דומה יותר לשימושים האינטרונומטליים ולשימושים הכידוריים: הטייה לשימושים רבים יותר נמצאה בקרב גברים, צעירים, משכילים וחילונים. למקום המגורים לא נמצא אפקט מובהק על השימושים השונים. המשתנים הסוציו-דמוגרפיים מסבירים טוב יותר את השימושים האינטרונומטליים (טיב המודל הוא 0.32), בהשוואה לשימושים הכידוריים (טיב המודל שווה ל-0.23).

ניבוי הכנסה: כדי לנבא הכנסה נערכה רגרסיה ליניארית בשלבים, בהתאם למודל המחקר. בשלב הראשון הוכנסו משתני ההשתכיות האתנית בלבד (ריכטומיים), בשלב השני נוספו משתני הרקע הסוציו-דמוגרפיים ורמת ההשכלה, ובשלב השלישי הוכנסו למודל השימושים האינטרונומטליים והכידוריים.

לוח 6: ניבוי הכנסה באמצעות המשתנים הסוציו-דמוגרפיים והשימושים הדיגיטליים, ממצאי ניתוח רגרסיה, מקדמי B, מקדמי β, אחוזי השונות המוסברת

משתנים	מודל 1		מודל 2		מודל 3	
	B	Beta	B	Beta	B	Beta
עלי המערכ (קבוע)	7986.90**		-3276.18**		-5459.51**	
עלי המערכ	-482.93	-0.01	-429.22	-0.01	-576.03	-0.01
עלי חבר העמים	-2164.69**	-0.10	-2906.44**	-0.13	-2103.51**	-0.10
עלי אתיופיה	-3423.55**	-0.08	-1100.55**	-0.03	-554.24	-0.01
מגדר			4785.72**	0.32	4358.74**	0.29
גיל			102.95**	0.17	136.99**	0.22
מקום מגורים			930.78**	0.06	930.85**	0.06
תואר אקדמי			5551.47**	0.34	4193.79**	0.26
מידת דתיות			650.68**	0.11	332.81**	0.06
שימושים אינטרונומטליים					1590.62**	0.28
שימושים כידוריים					-559.06**	-0.08

משתנים	מודל 1		מודל 2		מודל 3	
	שימושים אינטרונומטליים	שימושים כידוריים	שימושים אינטרונומטליים	שימושים כידוריים	שימושים אינטרונומטליים	שימושים כידוריים
מקום מגורים			0.03**	0.01	0.00	0.00
מידת דתיות			0.36**	0.29**	0.31**	0.28**
תואר אקדמי					0.33**	0.10**
R ²	0.02	0.0	0.19	0.22	0.32	0.23

p<0.05* p<0.01**

עולי המערכ: כפי שאפשר לראות מלוח 5 לעיל היתרון של עולי המערכ ביחס לוחתיקים קיים בשני סוגי השימושים ונשאר דומה גם תוך פיקוח על המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (לאורך שלושת המודלים בעבור השימושים האינטרונומטליים ערכי β מצביעים על יתרון זעיר של עולי המערכ בהשוואה לוחתיקים). כלומר β=0.03 ו-β<0.01**; ובעבור השימושים הכידוריים β=0.04 ו-β<0.01**.

עולי חבר העמים: מעיון במודל 1 אפשר לראות כי בשימושים האינטרונומטליים נמצא יתרון לוחתיקים (β=-0.06) בהשוואה לעולים אלה, ואילו בשימושים הכידוריים נרשם יתרון לעולי חבר העמים (β=0.05) בהשוואה לוחתיקים. הפער לטובת הוחתיקים בשימושים האינטרונומטליים גדל תוך פיקוח על המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (מז β=-0.06 ו-β<0.01 אל β=0.13 ו-β<0.01**). לעומת זאת, הפער לטובת העולים בשימושים הכידוריים נעלם תוך פיקוח על המשתנים הדמוגרפיים (מז β=0.05 ו-β<0.01 אל β=0.05 ו-β>0.05). יחד עם זאת בשני השימושים מדובר בפער קטן בין עולים ובין חתיקים.

עולי אתיופיה: כפי שאפשר לראות ממודל 1, לוחתיקים נמצא יתרון ביחס לעולי אתיופיה בשימושים האינטרונומטליים (β=-0.05) ויתרון זה נשמר גם בפיקוח על המשתנים הדמוגרפיים (β=-0.05; β<0.01**). לא נמצא פער בין עולים אלה ובין חתיקים בשימושים הכידוריים (β=0.05; β>0.05). אפשר לציין כי הפער בשימושים האינטרונומטליים בין עולי אתיופיה ובין חתיקים קטן, ובשימושים הכידוריים הוא אינו קיים כלל.

משתנים סוציו-דמוגרפיים אחרים: ההשערות בנוגע לקשר בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (המגדר, הגיל, רמת הדתיות, התואר האקדמי) ובין השימושים

משתנים סוציו-דמוגרפיים אחרים: במודל 2 אפשר לראות כי בפיקוח על שאר המשתנים הסוציו-דמוגרפיים נמצא שלגברים יש יתרון מובהק בהכנסה בהשוואה לנשים בכ-5,000 ₪ ($b=4786$; $p<0.01$), לבעלי תואר אקדמי נמצא יתרון מובהק בהכנסה בהשוואה לחסרי השכלה אקדמית בכ-5,500 ₪ ($b=5551$; $p<0.01$), ולתושבי המרכז יש יתרון מובהק בהכנסה בהשוואה לתושבי הפריפריה בכ-1,000 ₪ ($b=931$; $p<0.01$). בנוסף לכך נמצא כי ההכנסה עולה עם הגיל ($b=103$; $p<0.01$) ויורדת עם העלייה ברמת הדתיות ($b=651$; $p<0.01$).

דיון וסיכום

מאמר זה בוחן את הפערים בנגישות לאינטרנט ושימושים השונים בו בין מהגרים (עולים) ובין האוכלוסייה הישראלית הוותיקה. בהתאם להשערה 1, אכן נמצאו פערי נגישות בין הקבוצות: לעולי המערב, לישראלים הוותיקים ולעולי חבר העמים יש יתרון בהשוואה לעולי אתיופיה.

השימושים הנפוצים ביותר באינטרנט בקרב כל הקבוצות הם חיפוש מידע ושליחה וקבלה של דואר אלקטרוני. בהתאם למודל הפצת החידושים של רוג'רס (Rogers, 1995) נמצא כי שני שימושים אלה אומצו ככל הקבוצות האתניות ובקרב יותר ממחצית ככל קבוצה וקבוצה. הווה אומר, על פי המודל, אימוץ הטכנולוגיות האלו נמצא כעת בשלב "הרוב המאחר". ועם זאת יש לשים לב לכך שמידת השימושים הללו לא הייתה שווה בין הקבוצות האתניות השונות, ובשום קבוצה לא חדרו שימושים אלה ל"משתתפים", כלומר אחוז המאמצים את החידוש לא עבר את 84% מן הקבוצה.

ההבדלים הבולטים ביותר בין הקבוצות מתבטאים בשימוש במדיה חברתית: עולי המערב ועולי חבר העמים נוטים להשתתף בפורומים ובקבוצות דיון יותר מעולי אתיופיה ומן הישראלים הוותיקים. כך למשל, בקרב עולי המערב השימושים החברתיים באינטרנט (קבוצות דיון) התחילו לחדור בשלב "הרוב המאחר" במונחים של רוג'רס, ואילו בקרב שאר הקבוצות שימושים אלו היו נפוצים בשלב "הרוב המקדים". כלומר שיעורי החרידה לא עברו את חמישים האחוז.

יחד עם זאת, ממצאי המחקר אינם נותנים מענה לשאלה אם מדובר באינטראקציות מקוונות בתוך הקבוצה או באינטראקציות מקוונות המרחיבות את הרשתות החברתיות של המשתתפים מעבר לקבוצה שלהם. אילו היה ברשותנו מידע זה, היינו יכולים לברוק אם השימושים החברתיים אכן סוגרים את הפערים

	מודל 1		מודל 2	מודל 3	
	B	Beta		B	Beta
R ²	.02		.30		.34

$p<0.05$ * $p<0.01$ **

עולי המערב: כפי שאפשר לראות מלוח 6 לעיל, לאורך כל המודלים לא נמצאו הבדלים מובהקים בהכנסה בין עולי המערב ובין הוותיקים ($\beta=-0.01$); עולי חבר העמים: מעיון במודל 1 אפשר לראות כי הכנסת הוותיקים גבוהה

בכ-2,000 ₪ ($b=-2165$; $p<0.01$ **); מהכנסתם של עולי חבר העמים. הפיקוח על המשתתפים הסוציו-דמוגרפיים מגדיל את הפער בכ-750 ₪ נוספים ($b=-2906$; $p<0.01$ *). מכיוון ששיעור המשכילים בקרב עולי חבר העמים גבוה מזה של הוותיקים, המשתתפה רמת ההשכלה מגדיל את הפער בין שתי הקבוצות. לעומת זאת, מודל 3 מראה כי הכנסת השימושים האינטרנטליים והכידוריים מצמצמת את הפער בין שתי הקבוצות ($b=-2103$; $p<0.01$ *). כפי שאפשר לראות מלוח 5 לעיל, לוותיקים יש יתרון בהשוואה לעולים בשימושים האינטרנטליים, וכאשר מפקחים על שימושים אלה יתרון הוותיקים בהכנסה מצמצם.

עולי אתיופיה: מודל 1 מראה כי לוותיקים יתרון בהכנסה של כ-3,500 ₪ ($b=-3424$; $p<0.01$ *). בהשוואה לעולי אתיופיה. יתרון זה מצמצם פי שלושה כאשר מפקחים על המשתנים הסוציו-דמוגרפיים ($b=-1101$; $p<0.01$ *). מכיוון שרמת ההשכלה בקרב עולי אתיופיה נמוכה משמעותית מזו של הוותיקים, הפיקוח על השכלה מקטין את היתרון של הוותיקים בהכנסה. עיון במודל 3 מראה כי הפיקוח על השימושים הדיגיטליים מצמצם את הפער בין הוותיקים לעולי אתיופיה עד כ-550 ₪ בלבד והופך את הפער ללא מובהק ($b=-554$; $p>0.05$), וזאת כיוון שלוותיקים יש יתרון ביחס לעולי אתיופיה בשימושים האינטרנטליים (ראו שוב לוח 5 לעיל), ופיקוח על משתנה זה מצמצם משמעותית את הפער בין שתי הקבוצות במשתנה הכנסה.

שימושים דיגיטליים: השערה 3, שהתמקדה בקשר החיובי בין השימושים השונים באינטרנט ובין רמת ההכנסה, אוששה חלקית: עלייה בשימושים האינטרנטליים גוררת עלייה בהכנסה, ואילו עלייה בשימושים הכידוריים מלווה בירידה בהכנסה. יש לציין שהשימושים הדיגיטליים מוסיפים 4% לשונות המוסברת של המשתנה הכנסה, מעבר לאפקט של ההשתייכות האתנית ושל המשתנים הסוציו-דמוגרפיים.

מחקר זה בדק את הקשר בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (המגדר, הגיל, מידת הדתיות וההשכלה) ובין השימושים הדיגיטליים. ממצאי המחקר עולים בקנה אחד עם הממצאים הקיימים בספרות המחקר בנושא זה ומספקים תמיכה אמפירית להשערה 2.

בנוסף לכך התמקד מחקר זה בקשר בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים והשימושים הדיגיטליים ובין ההכנסה. בהתאם לספרות המחקר (Cohen & Haberland, 2003) גם כאן נמצאו פערי הכנסה בינן הבדלים אתניים. אמנם חלק מפערים אלה מוסבר בפערי השכלה בין הקבוצות, אולם גם לשימושים הדיגיטליים נמצא חלק בפער (ובניכוי) בין הקבוצות ברמת ההכנסה. השערה 3 בדבר תרומת השימושים הדיגיטליים להכנסה אישית אפוא חלקית: ממצאי המחקר מעידים שעלייה בשימושים האינטרנטים גוררת עלייה בהכנסה, ואילו עלייה בשימושים הבירוקרטיים מלווה בירידה בהכנסה.

הממצאים על אודות השימושים האינטרנטים מצביעים על כך שמימוניות השימוש באינטרנט מהוות תנאי הכרחי להתקבלות למטרות "נחשבות", והם עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרים רבים בארצות הברית ובמדינות מערביות (DiMaggio & Bonnikowski, 2004; Dickerson & Green, 2008). יש להדגיש כי ההתחשבות בשימושים האינטרנטים מקטינה את פערי ההכנסה בין הוותיקים ובין עולי אתיופיה. לשון אחר, ממצאי המחקר אפשר ללמוד שמימוניות בשימושים אינטרנטים ושליטה בהם מהוות משאב אישי חשוב לפוטל באשר לתעסוקה ולרמת ההכנסה, וזאת אף מעבר לגורמים סוציו-דמוגרפיים קלאסיים, כגון השכלה. לכן שימור אי-שוויון בשימושים אינטרנטים עלול להנציח או אף להגדיל אי-שוויון כלכלי-חברתי. יש אפוא להמשיך לבחון את השימושים האינטרנטים ואת התוצאה (האפקט) שלהם על הפערים החברתיים והכלכליים, ועל סמך זאת יש לבנות מדיניות התערבות והינרך העשויה לצמצם פערים דיגיטליים בשימושים אלה. בהינתן כל זאת יש לזכור שהשימושים הבירוקרטיים אינם תורמים להעלאת רמת ההכנסה, וממילא גם לא לצמצום פערים בעולם שמוחזן למרחב הווירטואלי.

מחקר זה אינו מאפשר לקבוע אם הרשתות החברתיות שנוצרו מהשתתפות בקבוצות דיון נוצלו לצרכים אינטרנטים (חיפוש עבודה, הכנסה נוספת וכוומה) או לצרכים בירוקרטיים (התכתובות בנושאי בידור, תרבות, פנאי, משחקים אינטראקטיביים וכדומה), ועל כן ראוי נושא זה למחקר עתיד.

התקשורתיות ומרחיבים את הרשתות החברתיות של העולים מעבר לגבולות הקבוצה שלהם, ובמקביל מהווים גם דרך נוספת לחיזוק הקשרים עם בני קבוצתם. בקרב כל הקבוצות נמצאו שיעורים נמוכים של קניות מקוונות ושל תשלומים באמצעות האינטרנט. עיון בפערים בין הקבוצות מלמד שבקרב עולי המערב והישראלים חותיקים, שימושים אלו נרשמו כבר בשלב "הרוב המקיים" בזמנים של רוג'רס, בעוד שבקרב שאר הקבוצות תשלומים באמצעות האינטרנט קניות מקוונות החלו רק לחדור אל ה"רוב המקיים". על פי תאוריית פער הידע (Tichenor, Donohue & Olien, 1970), אפשר לשער כי ככל שיגדל השימוש בשימושים אלו, כך יעמיק גם הפער שבין הקבוצות.

במחקר זה חולקו השימושים השונים באינטרנט לשני סוגים עיקריים: שימושים אינטרנטים (שליחה וקבלה של דואר אלקטרוני, חיפוש מידע וביצוע קניות ותשלומים) ושימושים בירוקרטיים (משחקים, פורומים והורדת תכנים). נדגיש שקיים קשר חיובי בין שני סוגי השימושים; כלומר אין ביניהם סתירה, אלא הם משלימים זה את זה.

ההבדלים הבולטים בין הקבוצות נמצאו בשימושים האינטרנטים. עולי המערב והוותיקים נוטים להשתמש באינטרנט לצרכים אלה יותר מעולי חבר העמים ומעולי אתיופיה. הגלישה באינטרנט לשימושים האינטרנטים דורשת שליטה טובה בשפה העברית או במקרים מסוימים בשפה האנגלית. לעולי המערב השליטה בשפה העברית אינה מהווה תנאי הכרחי לשימושים האינטרנטים, שכן באותה של מוסדות הממשלה, של חברות גדולות, של בנקים ושל רשתות מסחריות גדולות יש אפשרות לגלוש בשפה האנגלית. יתרון זה אינו קיים בעבור דוברי רוסית ודוברי אמהרית, ולכן חברי שתי הקבוצות הללו נמקלים בקשיים בשימושים האינטרנטים עקב ליכויי השליטה בעברית ובאנגלית (אפשטיין, חיימן ואוריציקי, 2003). חיפוש מידע רלוונטי למשתמשים על אודות ישראל, תשלום חשבונות וקנייה מקוונת דורשים רמת ביטחון גבוהה במובן זה שהפעולות אכן נעשות בדרך הנכונה, ולכן אי-שליטה בשפת האתר מהווה חסם משמעותי למבקשים לנקוט בשימושים אלה.

עם זאת שפת אם עשויה לשמש שפת בידור (להתכתבות בפורומים ובקבוצות דיון עם בני הקבוצה, להורדת קבצים ולהשתתפות במשחקים). לכן בשימושים אלה לא נמצא יתרון לוותיקים בהשוואה לקבוצות העולים. ארבה, בשימושים אלה יש לעולי המערב ולעולי חבר העמים יתרון בהשוואה לוותיקים. אחת הסיבות לכך היא העובדה שהרשתות החברתיות של הוותיקים מרוכזות בישראל ונגישות להם פיזית, ואילו הרשתות החברתיות של העולים מפוזרות בין ארץ המוצא ובין ארץ היעד, ובמקרה של עולי חבר העמים – גם בין פוזרות אחרות של יהודי רוסיה (ליסיצה, 2006).

- http://www.ruppin.ac.il/download/files/Madad_Hagira_heb.pdf
- סקרון, מ' (2012), המאפיינים והנהגים הדמוגרפיים בישראל של העולים שעלו מ-1990 מדינות ברית המועצות לשעבר, בתוך ס' ליסיצה ו' בוק-כהן (עורכות), *משורשי העבר ליציני המחז: התערותם של עולי חבר העמים בישראל כשנת האלפים*, אריאל: המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, עמ' 9-36.
- קארי, ג' (1996), התבונות האינטרנט, בתוך ר' שנער (עורך), *אינטרנט: תקשורת, חברה ותרבות*, רמת אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 65-83.
- קונפורטס, י' (2010), פער דיגיטלי: דרושה מדיניות מכוננת, *אנשים ומחשבים*. נדלה ביום 15 באוגוסט 2011 מתוך <http://www.pc.co.il/?p=26866>
- ראבי, ע', גולדשמיט, ג' וגליקמן, ח' (2011), *תלמידים עולים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך בישראל בראי נתוני המיזיב: תשס"ז-תשע'*, ירושלים: משרד החינוך. זמין באתר - 4DD8-145F-3C1AD0F7-145F-4DD8-855B-9873D801C1FE/Ethiopia_2011.doc http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/3C1AD0F7-145F-4DD8-855B-9873D801C1FE/Ethiopia_2011.doc
- שבתאי, מ' (2001), להיות עם זהות מאוימת: חוויות החיים עם שוני בצבע עור בקרב צעירים ומתגברים יוצאי אתיופיה בישראל, *מגמות, מא' 97-112*.
- שורצ'לך, י' וטור-כספא, מ' (1997), הקשרו של האיום המוכלל לדעות קדומות על עולים מבית המועצות לשעבר ומאתיופיה, *מגמות, לח' 4-504*.
- שפרמן, ק' (2008), החברה הישראלית: חברת מהגרים, פולמונט, 58. נדלה ביום 26 באוגוסט 2011 מתוך http://www.idi.org.il/Parliament/2008/Pages/58_2008/
- http://www.idi.org.il/Parliament/2008/Pages/58_2008/ D_58/d_58.aspx#p7
- Amit, K. (2012). Social integration and identity of immigrants from the FSU, western countries and Ethiopia in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 35(7), 1-24.
- Anderson, R. H., Bikson, T. K., & Law, S. A. (1995). *Universal access to e-mail: feasibility and societal implications*. Santa Monica: RAND.
- Avidar, M. (2009). *Digital and national divides in Israel*. MA thesis. University of Haifa.
- Bell, P., Reddy, P., & Rainie, L. (2004). Rural areas and the Internet. *Pew Internet and American Life Project*. Available at http://www.pewInternet.org/~media/Files/Reports/2004/PIP_Rural_Report.pdf

רשימת המקורות

- אפשטיין, א', חיימז, נ' ואוריציק, מ' (2003), תרומתם של מנגנוני הגישור הבין-תרבותיים להשתלבותם של מדרעים עולים מחבר המדינות בישראל, *גדיש: שנתון לחינוך מבוגרים*, 8, 137-155.
- גולדשמיט, ר' (2010), פרויקט להב"ה, מרכז המחקר והמידע בכנסת. נדלה ביום 23 באוגוסט 2011 מתוך <http://www.knesset.gov.il/committees/heb/material/data/mada2010-12-13.doc>
- גנזר, ר' ורחובנאום-תמר, י' (2008), *קליטת העלייה בישראל: תקצירי מחקרים*, ירושלים: המשרד לקליטת העלייה.
- גנאים, א', רפאלי, ש' ועזאיה, פ' (2009), פער דיגיטלי: השימוש באינטרנט בחברה הערבית בישראל, *מגמות, מו' 164-196*.
- דוח בנק ישראל (2012), *השתלבות עולי אתיופיה בישראל: תמונת מצב חברתית-כלכלית*. נדלה ביום 3 ביולי 2012 מתוך http://www.google.co.il/url?sa=t&ret=j&source=web&cd=3&ved=0CGgQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.bankisrael.gov.il%2Fdepdata%2Fneumim%2Fneum239h.pps&ei=9XoaUNSID4jesgalqYHwBw&usq=AFQjCNHq7w_k00-7qkZyRvzplpQOBQZiYQ&sig2=ZzEhsQ8u8FW8HgpI8VH62g
- הכון, ד' (2001), עלייה וקליטה, בתוך א' יער ו' שביט (עורכים), *מגמות בחברה הישראלית*, כרך א, רמת אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 456-463.
- זילכה, ג' (2007), פער דיגיטלי ופערים חברתיים, *Daily Maily*, 4426. נדלה ביום 15 באוגוסט 2011 מתוך http://www.thepeople.co.il/_DailyMailly/ItemClean.asp?Ar_titleID=12180&Vol=365&SearchParam=&CategoryID=72
- טוקטלי, א' (2000), *מדיניות תקשורת בישראל*, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- ליסיצה, ס' (2006), עולי חבר-העמים בישראל: השתוותה של הפוצה חוצה לאומים, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל-אביב.
- ליסיצה, ס' ופרס, י' (2000), עולי חבר-העמים בישראל: גיבוש זהות ותהליכי אינטגרציה, *סוציולוגיה ישראלית*, ג(1), 7-30.
- למ"ס (2012), הסקר החברתי, 2010. נדלה ביום 23 באוגוסט 2012 מתוך http://www.cbs.gov.il/webpub/pub/text_page.html?publ=6&CYear=2010&CMonth=1
- מזרח, י' נהמן, א' וחצונגו, א' (עורכים) (2005), *סקר מוכנות דיגיטלית ופערים דיגיטליים, ישראל 2005*, ירושלים: משרד האוצר.
- מלמד, ע' (2006), לתוך שורשי הפער הדיגיטלי, *אאודיקה*, 23, 1-10.
- סמינובה, מ', הברלפלד, י', דייכמן, ר', בר-אל, ר', אמית, ק', היילברין, ס' וצ'אצ'אשוילי-בולטין, ס' (2010), *מודר רופין להשתלבות העולים בישראל*, עמק חפר: המרכז

- Fox, S. & Livingston, G. (2007). *Latinos online*. Washington, DC: Pew Hispanic Center and Pew Internet Project.
- Goldmann, G., Sweetman, A., & Warman, C. (2011). *The portability of new immigrants' human capital: Language, education, and occupational matching*. Kingston, Ontario: Queen's Economics Department (QED), working paper 1271. Available at http://qed.econ.queensu.ca/working_papers/papers/qed_wp_1271.pdf
- Greenstein, S. & Prince, J. (2006). *The diffusion of the Internet and the geography of the digital divide in the United States (NBER)*, working papers 12182. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Hampton, K. N. & Wellman, B. (2000). Examining community in the digital neighborhood: Early results from Canada's wired suburb. In T. Ishida & K. Isbister (Eds.), *Digital cities: Experiences, technologies and future perspectives*. Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 194-208.
- Hargittai, E. (2003). The digital divide and what to do about it. In D. C. Jones (Ed.), *New economy handbook*. San Diego: Academic Press, pp. 822-841.
- LaRose, R., Gregg, J. L., Strover, S., Straubhaar, J., & Carpenter, S. (2007). Closing the rural broadband gap: Promoting adoption of the Internet in rural America. *Telecommunications Policy*, 31, 359-373.
- Lev-On, A. & Lissitsa, S. (2010). Digital divide, Israel 2008. *MCIS 2010 proceedings*, paper 54. Available at <http://aisel.aisnet.org/mcis2010/54/>
- Lin, N. (Ed.) (2001). *Social capital: A theory of social structure and action*. New York: Cambridge University Press.
- Losh, S. I. (2010). Generation, education, gender, and ethnicity in American digital divides. In E. Ferro, Y. Dwivedi, J. Ramon, & M. D. Williams (Eds.), *Handbook of research on overcoming digital divides: Constructing an equitable and competitive information society*. New York: Hershey, pp. 196-202.
- Robinson, J., DiMaggio, P. J., & Hargittai, E. (2003). New social survey perspectives on the digital divide. *IT & Society*, 1(5), 1-22.
- Rogers, E. M. (1995). *Diffusion of innovations* (4th ed.). New York: Free Press.
- Stout, D. A. & Buddenbaum, J. M. (1996). Introduction: Toward a synthesis of mass communication research and the sociology of religion. In D. A. Stout & J. M. Buddenbaum (Eds.), *Religion and mass media: Audiences and adaptations*. Thousand Oaks: Sage, pp. 3-11.

- Boase, J., Horrigan, J. B., Wellman, B., & Rainie, L. (2006). The strength of Internet ties. *Pew Internet and American Life project*. Available at www.pewInternet.org/~media/Files/Reports/2006/PIP_Internet_ties.pdf
- Buente, W. & Robbin, A. (2008). Trends in Internet information behavior 2000-2004. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59(11), 1743-1760.
- Center for the Digital Future (2007). *Online world as important to Internet users as real world?* Los Angeles: University of Southern California.
- Chinn, M. & Fairlie, R. (2003). *The determinants of the global digital divide: A cross-country analysis of computer and Internet penetration*. Santa Cruz: Santa Cruz Center for International Economics, University of California. Available at <http://escholarship.org/uc/item/2r80c4t3#page-8>
- Cohen, Y. & Haberfeld, Y. (2003). *Gender, ethnic, and national earnings gaps in Israel: The role of rising inequality* (discussion paper No. 5). Tel Aviv: The Pinhas Sapir Center For Development, Tel-Aviv University.
- Cooper, J. (2006). The digital divide: The special case of gender. *Journal of Computer Assisted Learning*, 22(5), 320-334.
- De la Fuente, A. & Ciccone, A. (2002). *Human capital in a global and knowledge-based economy*. Barcelona: Office for Official Publications of the EC.
- Dickerson, A. & Green, F. (2004). The growth and valuation of computing and other generic skills. *Oxford Economic Papers*, 56, 371-406.
- DiMaggio, P. J. & Bonikowski, B. (2008). Make money surfing the web? The impact of Internet use on the earnings of U.S. workers. *American Sociological Review*, 73(2), 227-250.
- DiMaggio, P. J. & Hargittai, E. (2001). From the digital divide to digital inequality: Studying Internet use as penetration increase. *Center for Arts and Cultural Policy Studies*, working paper 15.
- DiMaggio, P. J., Hargittai, E., Celeste, C., & Shafer, S. (2004). Digital inequality: From unequal access to differentiated use. In K. M. Neckerman (Ed.), *Social inequality*. New York: Russell Sage Foundation, pp. 355-400.
- Fallows, D. (2005). *How men and women use the Internet*. Washington, DC: Pew Internet and American Life Project.
- Fountain, C. (2005). Finding a job in the Internet age. *Social Forces*, 83, 1235-1262.

נספח: המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של המדגם

כלל המדגם	עולי אתיופיה	עולי חבר העמים	עולי המערב	ישראלים ותיקים	זכר	מגדר
49%	49%	45%	48%	50%	נקה	
5%	51%	55%	52%	50%	סך הכול	
100%	100%	100%	100%	100%	לא אקדמאים	השכלה
67%	85%	61%	55%	68%	אקדמאים	
33%	15%	39%	45%	32%	סך הכול	
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכול	
9%	10%	1%	16%	10%	חרדים	דתיות
10%	22%	2%	25%	11%	דתיים	
36%	46%	22%	21%	39%	מסורתיים	
40%	12%	49%	24%	39%	חילונים	
5%	1%	26%	14%	1%	לא שייכים	
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכול	
30%	41%	39%	33%	28%	פריפריה	מקום מגורים
70%	59%	61%	67%	72%	מרכז	
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכול	
26%	65%	22%	31%	25%	29-20	גיל
35%	21%	35%	43%	36%	44-30	
39%	14%	43%	26%	39%	56-45	
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכול	
26%	47%	23%	25%	26%	רווק	מצב משפחתי
63%	45%	59%	72%	65%	נשוי	
11%	9%	18%	3%	10%	אחר	
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכול	

Tichenor, P. J., Donohue, G. A., & Olien, C. N. (1970). Mass media flow and differential growth in knowledge. *Public Opinion Quarterly*, 34, 159-170.

Turow, J. (2003). Family boundaries, commercialism and the Internet. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22, 73-86.

Zimmerman-Umble, D. (1996). The Amish and the telephone: Resistance and reconstruction. In R. Silverstone & E. Hirsch (Eds.), *Consuming technologies: Media and information in domestic spaces*. London: Routledge, pp. 183-194.

